

Koppány Zsolt

Lucifer Tibor

avagy a gyurkovicsi univerzum

Két individuum hogyan ismerheti meg egymást, ha nem élnek egy földél alatt? Ha ráadásul mindkét individuum felettébb bonyolult, megtömve száz- és száz-ezer gondolattal, érzelemmel, s noha mindketten meghívták születésüktől fogva a Szentlelket, hogy a már születetten bennük lévő lélekinfarktus, lélekelhalás újra bekapcsolódhasson a véráramba, és oxigénnel dúsulva valamikor csak elérjenek a krisztusi „boldogok a lelki szegények, mert övék a mennyek országa” végsőig letisztult hitéhez, művészekként ebbe a magasságba nem érhetnek el soha. Mert nem szentek. Még csak boldogok se. Tiszteletre méltónak teológiai értelmében nem vehetők számításba. A művész, még ha a Pilinszky-féle a „semmire koncentráció” bűvkörében, megszabadulva béklyóitól, módosult tudatállapotba kerülve alkot is, a mű előtt, s majdan utána nemcsak agyában és lelkében, de zsigereiben is lüktetni, zsidongani, kavarni, izzani fog a magángalaxis. Két ekkora erő találkozhat itt a földön is, ismerkedhet, tapogatózhat, de ahol igazán megérinthetik egymást a suhanás közben, az az univerzum.

Valami megmagyarázhatatlan, tehát semmiképpen nem diszciplináris – így tehát metafizikai – kapcsolódás lehetséges egyedül. Véletlennek determináljuk, holott predestináció. Nem Kálvin értelmezésében. Azon túl egy kicsit, és kevésbé teoretikus annál. Metafizikai áramkör. Olyan genealógia, amely tudományosan ki nem mutatható. És mégis származástan. Leszármazás. Amikor egygé válunk. Pedig nem ismerjük a másikat. Csak a műveken keresztül. Legföljebb. És a két író, a híreset és az ismeretlent Pilinszky János hozza össze, pedig 1997-ben már tizenhat éve, hogy halott. Ráadásul a híres író egyik legjobb barátja, Szakonyi Károly ajánlja, hogy Fekete György, egykori, rendszerváltás utáni kulturális államtitkár engem kérjen föl, laudáljam posztumusz a költőt, abból az alkalomból, hogy a Magyar Örökség-díj kapcsán bekerült neve a virtuális nagykönyvbe, ahol betagozódik a legnagyobb magyarok közé. Ijedtemben – mert már másnap sor került az eseményre – csak arra maradt erőm, hogy megkérdezzem: – Muszáj nyakkendőt öltenem? Mert az nekem fájdalmas. – Igen, illő volna – válaszolt Fekete György –, mégiscsak a Károli Gáspár Református Egyetem nagytermében lesz az ünnepség. – Fiat! – kiáltottam befelé, Pilinszky megér egy misét, vagyis nyakkendőt, találtam is egyet, még az érettségi öltöny alól mászott elő, szerencsére szabályos csomózással. Ott, a Ráday utcában találkoztunk először személyesen. Gyurkovics Tibor ismerte a nevemet, mert addigra párszor publikáltam a Lyukasórában, Ráckevei Anna színésznővel pedig számos megfajtenivalót küldtem a hasonló című tévéműsorba. – Téged meghívtak? – Persze. Én olvasom föl a laudációm Pilinszkyról. – Mert engem nem. Katolikus vagy? – Igen. – Én is – válaszolta. És láttam ezen a clown-arcon, hogy szomorú. – Akkor már értem. Ezek a reformátusok nem kedvelnek. Nem hívtak meg. – És otthagyt. Beült valahol középtájon, ami jelenthette, hogy nem óhaj

elszisszolni. Pedig szólni akartam. Hogy nem az egyetem felejtette el őt meghívni, hanem a Magyar Örökség Alapítványból valaki. Aki nem tudta. Aki nem tudhatta, hogy Pilinszky Gyurkovics egyik e világi szentje. És az ünnepélyes díjátadó akkortájt mindig más és más helyen rendeződött. A sor most éppen ideért, ebbe a pazar terembe... Nem lényeges tehát ez az elmaradt hivatalos meghívó. Mert a lényeg a vers, Gyurkovics költeménye, melynek címe: *Fénymásolat*. „Pilinszky sír ezen a képen, / Pilinszky nevet. / És befelé hullatja mosolyogva / a könnyeket. // Ó, mennyit sírt Pilinszky, / mindig vörös volt a szemalja, / s most a fényképen, mely reánk maradt, / szemét a balkezelével eltakarja. / Mintha Isten-nel érintkezne, / mintha Istentől elszakadna. // Haja simán fejére gördül, / füle jóformán áll alatt, / élő, ahogy egy holt lehet, / s halott, aki örökre megmarad. // Ugyanolyan, mint ötvenhétben, / nevetne, sírna – valami / titkot súg Isten a fülébe, / s azt nem lehet kimondani... // Olyan szégyenletes, s olyan / borzalmas és vigasztaló, / olyan háborgó, mint a tenger, / olyan nyugalmas, mint a tó. // Félszemű szent volt. Mosolyába / kapaszkodom éveken át, / idehallatszik a sírása, / látszik szvettere burkolása – / könnyörgök – soha ne feledjem, / ahogy ő se a franciát.” Nagy imádság ez, melyben benne rejlik a gyónás. Itt nem a klinikai pszichológus Gyurkovics rója a sorokat, hanem a művész, aki föloldódik Pilinszkyben, ahogy pohár vízben a pezsgőtabletta. A XX. században a világ egyik legnagyobb költője visszhangozza a Gyurkovics-vers esszenciáját *Éjjeli fürdés* című versének utolsó soraiban: „Talán egy ősi ünnepen / hol ég is, víz is egy velem, / s mindent előntve valami / időtlen sirást hallani!”

Amikor 2007 májusában megkaptam életem leghatalmasabb ütését, a különösebben típusos tünetek nélkül lezajló heveny, alsó fali szívizomelhalást, mely a levegőtlenység tusájában klinikai halottá rogyasztott, s újjáélesztés nélkül magamtól ébredtem, Babits lázas kiáltása dörömbölt fülemben, a *Balázsolásból* – „nem is olyan nagy dolog a halál”. Szívkatéterezés, sztent fölvezetése a három súlyosan beteg koszorúérből az egyikbe, negyvennyolc órás intenzív osztályos megfigyelés, öt nap volt az egész. A könyvhétre azért kilátogattam. Menni alig mertem, lépkedtem inkább. Belülről mindig is azt éreztem, hogy Overdose paripa vagyok, mely összekeveredett a lényemből fakadó lányosan kislányos bájosságommal, közben az egyre sokasodó napok végén rá kell jönnöm mindahányszor, hogy csak szürke szamar vagyok a ködben, mely fölszívódik, láthatatlanná lesz, mely jelenség minden, csak nem paripa és nem báj. – Sápadt vagy – mondták. – Csak nem történt valami baj? – Á!

Gyurkovicsra rá sem lehet ismerni. Mindenfelől ezt hallottam. Beteg. Nagyon beteg. Mondták nekem, a halálból visszatérőnek. Kerestem a forgatagban, a bábáskodókat sem kíméltem lökdösődve. Már elment. Akkor még láthattam volna – utoljára.

Több mint egy esztendőre rá, november 16-án elment, de örökre. Én meg visszatértem. Már ott, azon a könyvhéten. Hogy írnék-e egy beszélgetéskönyvet valakivel. Találjam ki a másikat. Azonnal bólintottam. Gondolván Gyurkovicsra. De hiszen az már megjelent. Mutatták. Elegáns, vékony kötet. Szemadám György festőművésszel. Valami ilyesmire számítunk – mondták. *Beszélgető könyvei*. Ez volt a második. *Az alkotás vegetatív bája*. Miután végigolvastam, éreztem valami bizsergést. Hogy kezdem megismerni. Gyurkovicsot, az embert. Aki fedi a művészt, de a beszélgetés hozzátesz valamit. Mert a társ, a

festő nagy intellektus, jártas az irodalomban is – majd minden festőművész, grafikus, olykor az alkotó muzsikás éppúgy tud mindent, néha többet is, mint az író –, és metafizikai síkra lép, a vertikálisban pedig csak a képzeletbéli koordináta-rendszer origójáig száll föl s alá, meglódítva ezzel a gyurkovicsi gondolkodás legjavát. „Én úgy érzem, hogy maga a lét tragikus folyamat. Egy tragikus világba kivetettség, s ez a bizonyos kő vagy lény röpül-röpül (...) És ebben általában, a legnagyobb pillanatok által fölfogott Isten-fény is kevés arra, hogy földerüljünk.” Erősen hasonlít Pilinszky antidisziplináris, mégis, metafizikai értelemben nagyon is axiomatikus megállapításaihoz. Szemadám György erre reagál hasonló esszéizmussal, mert sem ő, sem Gyurkovics nem filozófus, nem társadalomtudós, semmit sem akarnak száz százalékig bizonyítani, pusztán kinyilatkoztatnak, s vagy elfogadjuk, amit szólnak, vagy hátat fordítunk nekik. „Goethe, Klee és mindenki, aki színelmélettel foglalkozott, úgy tartják számon, hogy az isteni fény bukása az, hogy színekké foszlott szét. A mi világunk ezek mögött a színek mögött érzi az érzelmek gazdagságát, a költészetet, az irodalmat, képzőművészetet. A fény belebukott az anyagba, ezáltal vált sokszínűvé. És mi emberek is a sokszínűségünkkel tűnünk ki, hiszen azért az egy hihetetlen csoda, hogy egy példányból örökkön-örökké mindig csak ugyanaz az egy marad. Soha nem ismétlődik meg ugyanúgy.” Az egész kötet ilyen szinten hullámozik, az amplitúdók olykor kicsapnak a partra, a lapok margóin is túlra. Olyan az egész, mint Schubert *f-moll fantáziája négy kézre* című zongoradarabja. A vezérmotívum rendkívülisége, szépsége, hajlékonysága. Ahogyan a versben az *ereszkedő* és *emelkedő* sorok. Ugyanoda érkeznek és mindig máshová. Ebben a könyvben az egyik legerősebb motívum a hit kérdése. Ez is kettős osztatú. A legfontosabb kérdés az Isten. Míg Gyurkovics Tibor édesapját Ukrajnába hurcolják három évre, azt az apát, aki neki akkor maga volt az „apaisten”, kreálni képtelen volt helyette mást, hát „Azt a három évet én Jézus Krisztussal töltöttem.” Aztán kissé keserűen így folytatja: „Föltöltött az istenhit, ám mégsem olyan, mint amilyenre én vágyom. Azoknak az egyszerű paraszt-asszonyoknak a hitére vágytam, akik leborulnak a földig; mert hiányzik belőlük a jó, az alázat. Nem tudok olyan mélyre hajolni, nem tudom a homlokomat úgy a földbe, a homokba, a sziklába beverni, hogy fölszabadultan emeljem fel a fejem. Hogy néha boldog is legyek! Ne csak büntudat és ne csak szenvedés, ne csak az önostorozó, ne csak a lelkiismeret-furdalásos létezésben legyen részem. Hát lehet, hogy erre halálom utánig is várni kell!” A másik, kevésbé fontos, ám mégis sarkalatos kérdés. Ez nem más, mint Gyurkovics *luciferi alkata*. Közszerrepléseiben volt valami, ami Luciferre emlékeztette hallgatóit, de az ilyen luciferség olyan „bukott angyal” takar, akit az Isten maga mellé vesz és föloldozza. Kajánkodás ez inkább. Ahogyan nem véletlenül a másik Tibor, az Európa-hírű nagy karikaturista – Kaján.

2011-ben már csak *odaátra* tudunk üzeni. Extrovertált volt, ami a másik befogadását illeti, Pilinszkytól eljutni Sinka Istvánig. Megszólítani a régen holt költőt egy ilyen verssel: „Immár húsz esztendő múltán / nagy-nagy költő Sinka István // Már vagy húsz esztendő előtt / a feje az egekbe nőtt // Sehol jászol sehol paraszt / Sinka István költő maradt // Lehunyta a szeme pírját / nevét öles betűkkel írják // Rakéták szállnak az égre / Sinkát egyikük se érte // Fuvarosok motorosok / robognak – ő elől lobog // Vándor léptét kék időbe / örökkévalóba

mérte // Pedig ő csak fuvolázott / hol birka volt hol juhász volt // Zagyva hírekkel cicázott / s halállal koronázott // Nagy lyuk van az idő pírján / azon átbúj Sinka István // és az ég fűvére fekszik / fekszik ahogy neki tetszik". Gyurkovics előadóművésznek sem volt utolsó, s lám, ebben a ráolvasós, balladisztikus versében belebújt Sinka pásztor-bőrébe, s belülről kifelé invokált. Azt viszont nem olvashatta már, hogy a himnikus versben fölmagasztalt nagy költőről mi a véleménye a mai fiatal sztárírónak, neve mindegy is, mert kortünetről van szó; ami nem éppen ma történik, az túlhaladott, szemétre való. Mai kifejezéssel: hadd szóljon! – az 1935-ös *Pásztorének* című kötetéről: „Ezt jobb érzésű olvasó nemcsak az elegánsan megírt rossz könyvet (...) de a szélsőséges végletek között vergődő, dilettáns remekműveket is megjegyzi magának.” Hm. *Dilettáns remekmű*. Akár a békeharc. De folytassuk az idézetet. „Jómagam arra gondoltam, mekkora felelőtlenség volt az, hogy Sinka mellett nem akadt egyetlen jóakaró sem, aki azt javasolta volna a táltosnak, hagyja őrizetlenül a sátrat, tagadja meg a gyökereit. Senki, aki szólt volna, hogy az őserő nem elég, mert itt irodalmi hagyomány van, hatástörténet, mert ez a mondatokkal játszadozás hidegfejű, intellektuális méregkeverés, és akiben ilyen tehetség lakozik, az adományával szemben felelősséggel viseltesen.” A valódi ihletettséggel alkotó, nem éppen hideg fejű Gyurkovicsra bízom a választ. Ha majd leülnek. Egy másik dimenzióban. És megvitatják a megvitathatatlant. A degradáció ezen szintjét.

Az infarktustól már nem félek. A haláltól? Gyurkovics Tibor négy sora szóval meg bennem, az *Istenem* című verséből. „Nem félek a haláltól / megálllok vele szemben / de amikor lesújt rám / Isten ölelj meg engem.” Ettől megnyugszom kissé.

NATURE MORTE

Van ami van van ami nincs
nyűglódnak fák és kispapok
fejünk búbjára esnek és
összetörnek a csillagok
mi aztán földig hajolunk
ragyog az isteni hideg
és szedjük mint a koldusok
csillogó cserepeiket

Emlékművet kellene emelni a Krisztinavárosban. És rávésni e sorokat. Emlékezzünk! Mert itt élt-halt Kosztolányi és Babits, Vészi Endre és Mezei András, akihez valahányszor, ha siettem, meg-megálltam a Mészáros utca 10. előtt, becsöngessek-e Gyurkovics Tiborhoz? És nem tettem, mert siettem, mert illetlenségnek tartottam, nem a kézirat volt fontosabb nékem. Itt élt Márai Sándor is. A súlyosan tüdőbeteg Kálnoky László szintén a Mészáros utcából költözött Órmezőre, s onnan Homálynokyként az örök vadászmezőkre. Irgalmatlan súlyú kőbe vésődjenek a nevek. A *Nature morte* alatt ragyogjanak.